

djeca i... nešto što je različito... formira i adekvatniji pojam o... drugih (vršnjaka, nastavnika, članova porodice) o njihovim sposobnostima i osobinama ličnosti (i njihovim jačim i slabijim stranama.

Erikson je predložio seriju od osam razvojnih stadija organizovanih oko jednog centralnog konflikta (na svakom od navedenih stadija) koji može biti, čije razrješenje može imati pozitivne ili negativne posljedice po ličnost djeteta. Najjača razvojna kriza i kriza identiteta, prema Eriksonovoj teoriji, dešava se za vrijeme petog stadija. Razvoj identiteta postiže se prolazeći kroz te razvojne krize i postavljanjem ciljeva šta se želi od života. Osobe i mladi koji nisu uspješno prošli ili iskusili tu vrstu krize nisu ni spremni da se posvete sebi i životu, nepredvidivi su, nestabilni i izbjegavaju bliske odnose sa drugima, nepovjerljivi, očajni i preokupirani sobom.

Teorija psihosocijalnog razvoja Erika Eriksona

Prema Eriksonu – potreba za identitetom je urođena i ona je pokretač psihosocijalnog razvoja. To je potreba da znamo o sebi više, da znamo ko smo, šta je smisao našeg postojanja itd. Ta potraga za smislom i ličnim identitetom je duga i počinje rođenjem i traje cijeli život – prolazeći kroz različite stadije i krize.

Te krize su nužne za zdrav razvoj ličnosti ako se one uspješno razriješe. Čitav život se, po Eriksonu, i sastoji u borbi i nastojanju da se “preovladaju krize identiteta ili kako se još zovu psihološke krize” – kad se povećavaju potencijali ličnosti, ali i njena ranjivost. Za vrijeme tih kriza razvoja ličnosti, može da krene nabolje ili nagore – što zavisi od životnog i ličnog iskustva. Za svaku od faza razvoja vrši se i pozitivni i negativni kvalitet – samo zavisi šta preovlađuje. Ključ zdravog razvoja sastoji se u pronalaženju povoljnog odnosa između pozitivnih i negativnih komponenata krize ili konflikata. Pogrešno bi,

dakle, bilo zaključiti da se zdrava ličnost formira samo pozitivnim kvalitetom – ego procesa. Potreban mu je i izvjestan stepen suprotnog – jer inače ne bi bilo krize, tj. kako bi ličnost izrasla i iskovala se kroz vlastitu borbu i izazove. (Da za svoje postojanje zahvaljuje samoj sebi – preovlađujući krizne situacije).

Na primjer, izvjestan stepen nepovjerenja djeteta potreban je kako bi ono bilo više oprezno; osjećanje srama i sumnje pomaže pojedincima da se ponašaju adekvatnije, osjećanje krivice pomaže nam da donosimo pravilne moralne sudove i da se ponašamo odgovorno prema drugima. Dakle, svaki naredni stadij nadograđuje se na dostignuća onog prethodnog.

U prvom stadiju (samopouzdanje i povjerenje, nasuprot osjećaju krivice i nesigurnosti) razvoj djeteta kompletno zavisi od spoljnog svijeta u pogledu zadovoljenja njegovih osnovnih potreba, kao što su – hranjenje, čistoća, toplina itd. Ali ovo ne znači da će dijete, ako raste u atmosferi nepovoljne socijalno-ekonomske klime, kao odrasla ličnost obavezno biti nepovjerljivo i rigidno, jer se u kasnijem životu mnogo toga može popraviti. U prvom stadiju socijalno-emocionalnog razvoja dijete se susreće sa konfliktom između osjećanja povjerenja i nepovjerenja (po Frojdu, oralni stadij). Za uspješno razrješenje ovoga konflikta najvažniji su odnosi sa majkom ili drugom osobom koja se njim najviše bavi. Ako majka redovno hrani dijete, topli ga i igra se s njim – onda dijete formira osjećanje da je sredina u kojoj se nalazi bezbjedna i prijatna. Zato dijete i formira svoj osjećaj adekvatnosti, sigurnosti, prihvaćenosti i povjerenja. Ako gore navedene potrebe djeteta nisu zadovoljene, dijete uči da bude nepovjerljivo, i formira strah i sumnju prema okolini. Da pogledamo malo detaljnije svaki od osam Eriksonovih stadija socijalnog razvoja.

Približan uzrast	Zadaci i dostignuća razvoja
Prva godina	Povjerenje nasuprot nepovjerenju Ako su dječije potrebe zadovoljene, ono stiče i razvija osjećaj sigurnosti i povjerenja, vezanosti i pripadanja
Druga godina	Samopouzdanje (i autonomnost) nasuprot sumnji i krivici (nesigurnosti) Razvija se osjećaj nezavisnosti, ponosa i samokontrole. Navikavanje na toalet-trening i čistoću.
Treća do pete godine (predškolski period)	Inicijativa nasuprot osjećanju krivice Razvija se smisao za cilju usmjereno ponašanje i planiranje. Razvijaju se motivi za postignućem i istraživanjem. Postaju svjesni sebe i imaju živu maštu.

Od šeste godine do puberteta (niži razred osnovne škole)	Kompetencija nasuprot inferiornosti Djeca uče da osjećaju zadovoljstvo u radu i doživljaju kompetentnosti kad uspiju i osjećaju se inferiorno kad ne uspiju.
Adolescent od 12 do 20 godina	Identitet nasuprot konfuziji-identitetu uloga U ovom periodu stiču se osnovne predstave i osjećaji o sebi i svojoj ulozi u životu.
Mlađe odraslo doba 20 do 40 godina	Intimnost nasuprot osamljenosti Razvija se sposobnost da se uspostavljaju bliski intimni i prijateljski odnosi. Ako se u tome ne uspije – dominira osjećaj usamljenosti i očaja.
Srednje odraslo doba 40 do 60 godina	Produktivnost nasuprot stagnaciji Realizuje se osjećaj dužnosti da se doprinese zajednici svojim radom u porodici i društvu.
Starost iznad 60 godina	Integritet nasuprot očaju i beznađu Analizirajući svoj život osobe iznad 60 godina starosti mogu da imaju osjećaj zadovoljstva ili promašenosti i nezadovoljstva svojim životom.

U drugom stadiju (3-5 godina) proizvode se veće razlike nego na uzrastu od rođenja do treće godine, ili od pete pa kasnije. O značaju ovog stadija govore nam mnoga istraživanja. Upravo taj osjećaj stida sputava djecu toga perioda da pokažu ono što mogu, ali to ostavlja posljedice na njihovo kasnije ponašanje, posebno kad su u pitanju javni nastupi, govori, grupne aktivnosti (igre, plesovi itd.). Ako se u tom periodu od treće do pete godine razvije osjećaj straha od nepoznatog, onda je teško kasnije kod te djece formirati stav da se slobodnije izražavaju i da se upuštaju u istraživanje nepoznatog i okoline.

U trećoj fazi djeca otkriju da mogu da budu više samostalna u svom ponašanju i to mi svi znamo po njihovim zahtjevima da urade nešto sami i bez pomoći odraslih. Tada čujemo često njihove komentare: "Ne, ja ću to sam uraditi. Nemoj da mi pomažeš". Odrasli bi trebali ovakve zdrave dječije tendencije ka samostalnošću. Ovdje je veoma važno naći povoljan balans između krute i potpune kontrole ponašanja i prevelike permisivnosti roditelja i vaspitača. Dozvoliti djetetu toga uzrasta da čini što god poželi isto je tako greška, kao i potpuno kontrolisati njegovo ponašanje, tj. da ne smije učiniti ništa bez dozvole odraslih. Kako bi se naučilo odgovornosti i u kasnijem životu, već na ovom uzrastu ono treba da bude svjesno limita i ograničenja u svijetu u kome živi. To je i uslov zdravog razvoja

njegove ličnosti. Djeca i odrasle osobe koje se uvijek plaše da će nešto pogriješiti i da će zbog toga biti kritikovani od drugih obično dolaze iz sredina gdje su uvijek bili kritikovani za sve ono što su uradili, bilo to dobro ili ne. Za vrijeme druge i treće godine (analni stadij po Frojdu) dijete se susreće sa drugom krizom: autonomnost nasuprot zavisnosti i sumnji.

U ovom periodu svi kapaciteti djeteta razvijaju se velikom brzinom (govor, hodanje, prve predstave o sebi i svijetu, uče se odnosi sa drugima, dijete eksperimentiše, ispituje, provjerava). Dijete stiče osjećanje da može da kontroliše i sebe i svoju okolinu. Ako se u ovom periodu postavljaju preveliki zahtjevi (izvan njihovih mogućnosti), djeca mogu da dožive neuspjeh, pa i sumnju i nepovjerenje u svoje sposobnosti.

Za vrijeme treće faze (od pete do sedme godine) djeca još više povećavaju svoje fizičke i mentalne aktivnosti. Oni teže da kontrolišu okolinu i doživljavaju osjećaj ponosa ako u tome uspiju. Ovim periodom ili uzrastom djeteta dominira konflikt: inicijativa nasuprot osjećanju krivice. Ako dijete raste u atmosferi prihvatanja, razumijevanja i tolerancije za ono što ono radi i ako odrasli (roditelji i drugi) pokazuju interes za ono čime se ono bavi – onda dijete razvija svoju inicijativnost. Međutim, ako su roditelji u tom periodu nestrpljivi ili nemaju vremena da se bave djetetom – već ga čak i kažnjavaju za greške koje čini – onda se kod djece razvija pasivnost i osjećaj krivice. U ovoj fazi djeca stiču sposobnost da uče mnogo brže i proširuju svoju socijalnu interakciju zahvaljujući sposobnosti govora. Dijete uspješno uspostavlja kontrolu i nad sobom i nad svojom okolinom. Puno je inicijative i u neposrednoj je akciji. Ono, takođe, u ovom periodu uči šta je dobro a šta loše i pogrešno. Ako im se od strane odraslih nametne osjećaj krivice za sve ono što pokušavaju da urade – onda se kod njih može razviti osjećaj krivice za cijeli život (da nisu dobri, da rade što ne treba itd.).

Za vrijeme četvrte faze (od šeste do 12 godine) dijete polazi u školu i stupa u jedan za njega novi svijet – koji može da bude pun kako uspjeha, tako i neuspjeha. Ono u školi uči da zadaci formiraju radne navike. Ono takođe, uče da bolje poznaje sebe – svoje jače i slabije strane. Najvažniji izazov ovoga perioda je konflikt: marljivost i kompetentnost nasuprot inferiornosti.

Teškoće za dijete toga uzrasta mogu nastati kad ono poredi sebe sa vršnjacima u pogledu školskih postignuća i sposobnosti. Česti neuspjesi mogu da formiraju kod djeteta osjećaj inferiornosti i

neadekvatnosti. Nasuprot tome, uspjesi podižu nivo samopouzdanja, samopoštovanja, kompetentnosti i efikasnosti. Škola je ovdje polje dokazivanja i provjeravanja svojih sposobnosti. Škola može pomoći djetetu da poboljša i održi:

- svoje samopoštovanje,
- socijalno prihvatanje i interakciju,
- da se nađe optimalan odnos između individualnosti i konformizma,
- da se pronadu adekvantni modeli identifikacije,
- da se adekvatno preispituju vrijednosti,
- da se bolje upoznaju vlastite slabije i jače strane,
- da se bogati znanje i unapređuje sposobnost,
- prihvatanje sebe i da se uspješno nosi sa strahovima.

Najveća razvojna kriza i najjači konflikti odigravaju se za vrijeme petog stadija u vremenu od početka adolescencije, pa do dvadesetih godina (genitalna faza, po Frojdu). To je zato i najpresudniji period za razvoj identiteta i dešava se za vrijeme razrješenja konflikta. Razvoj identiteta i postavljanja ciljeva života – nasuprot opštoj konfuziji i krizi uloge i ciljeva života.

U ovom periodu postavljaju se pitanja sebi. Ko sam ja? Šta želim da budem? Ko ne želim da budem? Upravo, identitet se i postiže prolazeći kroz te razvojne krize i unutrašnje konflikte i postavljanjem ciljeva šta se želi od života. Istraživanja su pokazala da mladi koji nisu prošli i proživjeli tu vrstu krize nisu ni spremni da se posvete sebi i životu, nepredvidivi su i nestabilni i nisu spremni da dožive i uspostave bliske odnose sa drugima, nepovjerljivi su i preokupirani sobom.

Uhvaćeni negdje na sredini puta između djetinjstva i odraslog doba – adolescenti se susreću sa velikom razvojnom krizom. Stalno se posmatraju u ogledalu, postaju svjedoci svojih burnih promjena. Stalno sebi postavljaju pitanje: “Ko sam ja”? “Šta želim a šta ne želim da budem”? “Ja nisam ono što bi trebalo da budem, niti sam ono što sam bio”. Dobro je ako oni sami vide, ili im se u tome pomogne, da te krize vode nečemu i da su te krize sastavni dio njihovog razvoja.

Konfuzija nastaje otud što mladi još ne znaju tačno ni ko su, ni šta su, ni kakve su im mogućnosti – niti šta tačno žele od svog života. Zbog toga što se teško uspostavlja povjerenje, jer se sumnja u sve, i u sebe i u druge – teško se uspostavlja prijateljstvo i socijalna interakcija. Otuda, više pomoći treba onim koji su po prirodi introverti.

Uspješno razriješena kriza (spoljni znaci)	Neuspješno razriješena kriza (spoljni znaci)
I - faza – povjerenje - traži interakciju - radnja dodira i milovanja - ne traži da ga majka uvijek drži - ima dobar kontakt očima - želi da podijeli sa drugima sebe i svoje stvari	I – nepovjerenje - izbjegava interakciju - izbjegava dodir - traži da je majka uvijek u blizini - slab kontakt očima - ne želi da dijeli sa drugima svoje stvari
II – autonomnost-nezavisnost - nezavisnost - ne pokorava se autoritetu - sposoban da stoji - voli da nešto radi sa drugima - otvoreni prema drugima i sebi	II – stid i sumnja - zavisnost - potrebno mu je usmjeravanje - neodlučnost - nije otvoren i ima zatvorenu kognitivnu strukturu
III – marljivost i sposobnost - samoinicijativna - prihvata izazove - voli da bude lider - postavlja ciljeve - pokretljiv	III – inferiornost i pasivnost - pasivnost i depresivnost - plaši se izazova - ima malo energije i manje pokretljiv
IV – marljivost i kompetentnost - radoznalost i istraživački duh - voli istraživačke zadatke - uživa u učenju - voli eksperimente - samopouzdan je i ima povjerenje u sebe	IV – inferiornost i nekompetentnost - uplašenost i pomućenost pred nepoznatim - previše poslušan - odlaganje obaveza - više je pasivan posmatrač nego aktivni učesnik - sumnja u svoje sposobnosti
V - izrazi identiteta - potpuno jasan polni identitet - ne podliježe lako pritisku grupe vršnjaka - planira budućnost - stavlja na probu autoritet odraslih - samoprihvatanje	V – izrazi konfuzije - nedostaje samopouzdanje - pretjerano neprijateljski odnos prema autoritetu - prevelika poslušnost - samoodbacivanje i neprihvatanje sebe i svoje uloge.

Već smo naglasili da je V faza – potraga za identitetom svjedok susreta djetinjstva i početka zrelosti. Mladi su tu uhvaćeni na pola puta – i dosta su nesigurni u sebe i svoje sposobnosti, svoj izgled itd. Zato ih veoma interesuje šta drugi misle o njima, posebno njihovi vršnjaci. Njihova slika ili pojam o sebi je, upravo, najvećim dijelom proizvod toga šta drugi misle o njima. Zbog te svoje neodlučnosti,

zbunjenosti i konfuzije (mnogo se toga kod njih dešava i na fizičkom i na psihičkom planu) - često ne mogu naći adekvatne odgovore - pa postanu povučeni, usamljeni ili bježe od kuće i pridružuju se delinkventnim grupama (droga, alkohol itd.). Oni su u teškom nesporezumu sa samim sobom, pa otud potiče i njihov nesporezum sa okolinom.

Pošto ne može da nađe odgovore na ključna pitanja: Ko sam? Šta sam? Šta želim da budem? Šta bi trebalo da budem? itd. i pošto odrasli ne pokazuju niti strpljenje niti razumijevanje za njihove probleme - i pošto tada mladi počinju sumnjati da sa njima nešto nije u redu - počinju da bježe od kuće i priključuju se grupama koje ih prihvataju. Mnogobrojna su pitanja: fizička, emocionalna, socijalna - i sve to treba integrisati - ako im se ne pomogne. Treba im kazati da je sasvim u redu osjećati se drugačijim i biti različit, pomoći im da uoče smisao tih njihovih kriza - da to mora da vodi nečemu, jer je to sastavni dio njihovog rasta i razvitka. Nastavnici i roditelji puno će pomoći mladima u ovoj V fazi psihosocijalnog razvoja ako uspješno integrišu sve te promjene (fizičke, emocionalne, socijalne, pojam o sebi), ako u svojim odnosima sa mladima pokažu da su oni ravnopravni sagovornici i da im se u tom pogledu ostavlja dovoljno prostora za slobodu i nezavisnost i samostalnost u donošenju odluka, da slobodno diskutuju, iznose prijedloge i svoje stavove - sa puno poštovanja i unošenja njihovog mišljenja.

Treba pomoći mladima da uspostavljaju sistem ciljno i podciljno - i da postavljaju sebi više različite ciljeve - da im se pomogne da biraju životni poziv itd.

Treba pitati mlade za ideje o tome šta bi trebalo promijeniti u školi nabolje i na koji način to učiniti, jer se time pokazuje da se ima povjerenja u njihove sposobnosti i da se uvažava njihovo mišljenje. Oni će u tome rado učestvovati.

Mladi često doživljavaju emocionalne i razvojne krize i zbog toga što ih drugi doživljavaju drukčije od ostalih, pa i oni sami sebe tako vide i misle da sa njima nije nešto u redu. Zbog toga često zapadaju u depresivna stanja itd. Dobro je ako takvi pojedinci sami uvide smisao takvih kriza i da to mora da vodi nečemu, tj. nekim višim ciljevima i nekim višim nivoima organizovanosti ponašanja i sistema vrijednosti, ka nekim višim nivoima razvoja ličnosti u cjelini. Iz biografija poznatih naučnika, umjetnika i sportista može se vidjeti da su i oni često prolazili kroz takve bolne emocionalne krize, koje su u najvećem broju slučajeva uspjeli prebroditi i nakon toga postali i snažniji i srećniji i produktivniji nego što su to bili ranije. I sami su često izjavljivali da su u toku tih kriza i sami uspjeli da pronađu nove

ciljeve i vrijednosti života za koje se vrijedilo boriti. Naravno, postoje i mnogi kojima to ne polazi od ruke, jer su njihovi unutrašnji konflikti toliko snažni i zahtijevaju i pomoć drugih da bi se došlo do pozitivnog ishoda. Kad su u pitanju djeca i mladi, onda je tu odlučujuća uloga i pomoć škole i porodice. Nažalost, to nije i uvijek tako pa kad se dogodi ono najgore, tek onda se uvidi gdje smo to zatajili ili pogriješili. Školska služba savjetovanja može pomoći mladima da prihvate sebe i kad se osjećaju drukčije i kad zapadaju u depresije zbog svojih razvojnih kriza. Potrebno im je ukazati na to da je u redu osjećati se i biti drukčiji, jer oni i drukčije i snažnije doživljavaju svijet oko sebe. To je i zbog toga što su i njihova osjećanja bogatija i intenzivnija i njihove predstave bogatije i življe. Ukazati im na to da su njihova jedinstvena percepcija svijeta oko sebe i njihova neprilagođenost – najčešće znak njihovog burnog razvoja i unutrašnjih konflikata, zbog čega su često u nesporazumu sa samim sobom, pa otud i sa okolinom. Tu je veoma važno da mladi uvide da su ti unutrašnji konflikti i emocionalne krize najčešće sastavni dio razvoja njihove ličnosti i da to može da bude i znak njihovog burnijeg i intenzivnijeg razvoja, znak nastojanja bogatog emocionalnog života i izgrađivanja bogatih emocionalnih struktura. Ako je neka osoba zaokupljena traženjem sreće i želi da bude dobro prilagođena, onda ciljevi njenog razvoja ne idu ka višim nivoima toga razvoja. Međutim, oni koji su darovitiji i kreativniji nisu predodređeni za lagodan život, već su u neprekidnom stanju unutrašnjih konflikata i razvojnih kriza koje vode ka višim nivoima razvoja ličnosti. To su nivoi na kojima se usvajaju i poštuju univerzalni principi pravde, mira i ljudskog življenja. Zatim, to se uzdiže i do onog najvišeg nivoa gdje pojedinac i sam čini pravdu tamo gdje je nema i čini život boljim za sve, jer ne može drukčije da živi.

U šestoj fazi (mlađe odraslo doba) pojavljuju se novi izazovi i konflikti: intimnost i bliskost sa drugima, nasuprot osamljenosti i izolaciji.

U ovom dobu mlada osoba spremna je za dugotrajne socijalno-emocionalne veze koje se karakterišu uzajamnom brigom i povjerenjem. Na ovom nivou podiže se ljubav koja prerasta u bračnu zajednicu. Pojedinci kojima nedostaje taj lični identitet na ovom uzrastu imaju teškoće u ostvarivanju bližih veza i socijalnih kontakata. I kad uspiju da ostvare neke socijalne veze – one nisu spontane i iskrene te su zato obično površne i kratkotrajne.

U okviru sedme faze (od 40. do 60. godine) kvantitet razvojne krize ili konflikt je generativnost nasuprot stagnaciji i neproduktivnost i preokupiranost sobom. Generativnost ovdje znači da osoba ovog

uzrasta ima za prvenstven svoj cilj da brine o budućnosti i potomstvu. Osobe na ovom uzrastu najčešće traže smisao života u pomaganju mlađima da dosegnu više nivoa razvoja.

U posljednjoj, osmoj fazi ličnost se susreće sa svojom posljednjom krizom i konfliktom: integritet nasuprot očaju. Integritet se ostvaruje kad pojedinac prihvati sebe i svoj život kao vrijedan. Pogled unazad u svom životu obezbjeđuje im prijatno osjećanje i zadovoljstvo. Očaj i beznade doživljavaju oni pojedinci koji vide cio svoj život kao promašaj i izgubljeno vrijeme. Oni su našli malo ili nimalo smisla i zadovoljstva u svom prošlom životu. Istovremeno, oni osjećaju da ne preostaje još mnogo života i smrt je sve bliža i strah od nje sve je veći.

Može se primijetiti da se Eriksonovi stadiji socijalnog razvoja i razvoja identiteta – (bar u onim ranim periodima) razvoja ličnosti u velikoj mjeri poklapaju sa Frojdovim stadijima razvoja osobe. Samo, za razliku od Frojda, Erikson ističe značaj socijalnih i interpersonalnih aspekata svake faze glavnog konflikta u njoj – dok Frojd ističe fizičke i lične aspekte – Erikson, takođe, naglašava aspekte pozitivnog prilagođavanja - dok se Frojd više bavi aspektima neprilagođenosti. Mada se mi i ne moramo složiti sa svim aspektima psihosocijalnog razvoja po Eriksonu – mnogi psiholozi i prosvjetni radnici izjavili su da je njegova teorija psihosocijalnog razvoja atraktivna i korisna u radu sa mladima.

Mada je Erikson svoju teoriju psihosocijalnog razvoja zasnovao na kliničkim posmatranjima – ona je dosta široka da bi se u cjelini mogla primjenjivati i testirati u praksi.

Neke karakteristike ličnosti ostvarene integrativnosti (zrela ličnost)

- Imaju pozitivna osjećanja o sebi i sebe doživljavaju kao kompetentne i uspješne;
- Imaju jasan pojam o sebi;
- Pokazuju autonomnost i nezavisnost;
- Aktivni i samoinicijativni;
- Aktivni su, marljivi i energični u dostizanju i slijeđenju svojih interesovanja;
- Stvaraju prijatnu atmosferu u društvu;
- Imaju dobre odnose sa drugima;
- Uzroke svojih neuspjeha traže u sebi;
- Osjećaju se zadovoljnim svojim životom, uživaju u njemu i ne predaju se lako i kad naiđu problemi.

Neke karakteristike ličnosti koje nisu ostvarile integrativnost i adekvatan pojam identiteta

- Nepovjerljive i bojažljive i stvaraju neprijatnu atmosferu;
- Pokazuju pasivnost i rigidnost prema spoljašnjem svijetu;
- Nejasan i neadekvatan pojam o sebi;
- U ponašanju pokazuju nestrpljivost i nestabilnost;
- Imaju nepredvidivo ponašanje i eksplozivne su;
- Pokazuju neprijateljske stavove prema drugima;
- Nedostaje im sposobnosti za socijalnu interakciju i obično su usamljene;
- Teže zadovoljenju svojih potreba ne vodeći računa o drugima;
- Optužuju druge za svoje neuspjehe.